

բաց շարաց: Հեղ բարուք, և խոնարհ
որտիւ . երկայնամիտ, մարդասէր,
ահաւոր մեղուցելոցն . հրեշտակա-
կան զէմք, հրեշտակական շարժմամբ
և բարբառով: Իւ յամենայնի զորբ-
բոցն ունէր զմանսութիւն, որոց ոչա-
կերտել էր զճշմարտութիւնն ք Քրիստոս
Յիսուս:

Շարայարէի՛

ից զար տի ծեա օրրղուօիծից տի լօրրղ
ժիալօմրրոն, տի իրրղ օրրցից, տի տօ-
մաժի իրրղմօնօ, կալ տօից իրրցօսն օրրցօ-
տօ, տի տրրղուօլիա մօրրցիտօ, տի կօսժի
օրրղօօօրրցօ տի իլկօժի օրրղօմօնօրրցիցօ,
տի օրրղօրրղ օնտօկրրցիտօ: օլլ' իրրցօժի,
կօնժա օնտօս տօ կաժօրրղօմաժա, օլլ
օլլօց տօ իլլա կաժալօրրցից, իրրղ տօ մօրր-
կօց տրալլօնժա օրր' օնտօս տրօփօ տօն
լօրրցօն .

Հ . Բ . Վ . Ս .

ՎԵՆԵՑ ԱԼԱՑ

ԲԱԶՄԱՆԱԼ ՀԱՅՈՑ Ի ՎԵՆԵՏԻԿ ԵՒ ԲՆԱԿԱՐԱՆՔՆ

(Տես յ'էջ 235)

ԻՍ . — Բաւական համարելով առ այժմ այսչափս Հին Զուղայեցոց ի
Վենետիկ երթեւեկին նկատմամբ, ցաւիմք որ անոնց վրայօք հայերէն գրուած
մի չեմք գտած, այս միջոց ժամանակիս, այլ միայն խաղերէն, որ քաղքին
անունն ալ պէտքէս կը գրէ, ինչպէս տեղ տեղ յիշեցինք. Iula. Iulfa.
Diulfa. Chiulfa. Giulfa, և այլն: — Հետաքրքրական զէւք մ'ալ է
ստոնց բնակութեան տեղն ի Վենետիկ, շատ անգամ այս գրուածիս մէջ
յիշուած Ս. Մարիամ Խորոսիկ Եկեղեցոյ և Ս. Նոր Յովհաննէսի Թաղից
մէջ և անոնց քովերը, պիտաւորապէս այն փողոցին՝ որ ինչուան հիմայ ալ
կոչուի Ռուկա Ճիուֆա (Ruga Giuffa), և շտաք՝ Թէ խաղացիք և Թէ
մերայինք՝ համարած են նոյն իսկ Զուղայի անուամբ, որ և շատ յարմար և
բնական կ'երեւի. սակայն չէ ստոյգ. վասն զի յառաջ քան Զուղայեցոց
գալը՝ այնպէս կոչուած է այն փողոցն, և մեր Զուղայի անուան պէս ծրա:
մրկած, (Ruga Iulfa, R. Giuffa, R. Iulfa, R. Giufa. Ziulfa).
հնագոյն գրուածք կոչեն Gajoffa կամ Gagiuffa, և քաղքին ուրիշ մէկ
կողմն ալ կայ այսպէս կոչուած փողոց մի. երկուքին անունն ալ Կայռօֆա
բառէն ծագած է, ինչուան Ժ.Պ. դարէ (1283), այն տեղ խաբերայ կամ
գնչու (չինկեանէ, zingani) բնակողներէ, որք այնպէս կոչուէին. ինչպէս
հիմայ ալ Գալմասք Կէյուքքա (Gejupka) կ'անուանեն զգնչուս. ուսկից հա-
մարի գիտնական մի՛ լատինարէն Gajufus և Gajufa կոչելն զայր և զկին
գնչու: Ոմանք ալ ի գիտնական Վենետաց՝ կարծած են Թէ այդ անունն ի-

րենց կայսրֆիլի կոչուած մէկ հին ընտանիքէ մի առաջ եկած է: Դարձեալ, ուրիշ գիտնական մ'ալ կարծէ թէ այն փողոցին մէջ ժանտամահ հանդիպելէն այնպէս կոչուած ըլլայ, վասն զի: Կայսրֆա ժանտախա կը նշանակէ եղեր:

Յիշատակ սյաչափ Զուղայեցոց ինքնին գուշակել կու տան, թէ այս ժամանակ (ԺՋ դարու կիսէն վերջ) ո՛րչափ յաճախութիւն կար Հայոց ի Վենետիկ, և ոչ միայն ի Զուղայէ կամ ի Պարսկահայոց, այլ և ի Թուրքահայոց, մանաւանդ ի Փ. Ասիոյ, յԱսորոց կողմանէ և ի Կիլիկիոյ ալ. այս բանս յայտնապէս ծանուցին Հայք իրենց մէկ գրուածով յամին 1579, որոյ դժբաղդաբար հայերէն բնագրին չկայ, այլ իտալերէն թարգմանութիւնն. և այնչափ աւելի փափագելի և պատուական է՝ որչափ որ հին կամ առաջին անգամն է, որ կ'իմացընէ Հայոց միաբանօրէն ժողովիլն և իրենց տան համար կարգ կանոն սահմանելն, յորում և եկեղեցական կամ կրօնական վիճակիին ալ կը յիշեն. և միով բանիւ Սահմանադրութիւն կ'առուանեն իրենց որշածը և գրածը. զոր առա թարգմանեմք յիտալական թարգմանութենէն. « Այս է ծանուցումն Սահմանադրութեան ազգիս Հայոց. Յամի Տեառն մերոյ 1579, ի քաղաքն ի Վենետիկ. Աստուած լուսաւորէ փառօք արքայութեան » զհոգի ամենափառաւոր և ամենազնիւ Մարկոսի Եփեսեայ, որ յամի « Փրկչին 1253, առատաձեռնութեամբ տուաւ մեր Հայոց ազգիս վաճառաւ » կանաց իր մէկ տունը, որ զետեղուած է ի Ս. Յուլիանոս Թաղի, որ « մշտնեւտորապէս մնայ Հայոց ազգին, ինչպէս որ պայմաններն ալ գրուած են իր կտակին մէջ: Անցեալ ատեններ հօն կը բնակէին մեր վաճառաւ » կանք, և երբ շատցան ազգայինքն, իրենց յօծար կամօք թողուցին այն » տունը իրենց (հայրենակից) աղքատաց, և իրենք զնային առանձին տուներու մէջ բնակելու: Այն տան (մէկ մասին) մէջ խորան մի շինեցին, » միւս մասին մէջ ալ աղքատներն կը բնակէին: Սահմանեցին ալ որ էջ- » միածնի կաթողիկտական աթոռէն քահանայ մի զայ և աստուածային պաշտամունքը կատարէ: — Դարձեալ ազգային վաճառականք իրենց մէջ » պայման մ'ալ հաստատեցին, որ իրենց ողորմութեան տուրքով թէ այդ » խորանը պահպանուի և թէ աղքատներն. և ինչուան այս օրս կը պահուի » այդ սահմանադրութիւնն, որով ամէն տարի վաճառականներէն մէկն կ'ըն- » սորուի Պահպանիչ (Conservatore), որ ժողովէ վաճառականներէն իրենց » կամաւոր տուրքը, որպէս զի վայելչապէս պահէ զխորանը և զաղքատս: » Ով որ այս վերայիշեալ Սահմանադրութիւնս պահէ միշտ հաստատուն, և » բարի մտօք կատարէ միշտ բարեկարգութիւնը, օրհնեալ ըլլայ յամենա- » կալէն Աստուծոյ, օրհնեալ ըլլայ յամենայն Սրբոց, և արժանի սուրբ ար- » քայութեան և Աստուծոյ յախտենական փառաց. ամէն »:

Այս Սահմանադրութենէս երկու տարի առաջ էր (1577) որ Գէորգ Թովմանու ընտրեցաւ Տնպահ (տ. Բազմ. հտ. Ե. 333). իբրեւ 25 տարի վերջը՝ Տէր Յակոբ Մարգարեան՝ եկեղեցապան կամ ժամաբոս (տ. Բազմ. հտ. Ե. 552): Սահմանադրութեան հայերէն բնագրին հետ փափագելի էր զիտնայն

Թէ ասկէ ո՞րչափ առաջ Հայ վաճառականք ելնելով իրենց տունէն՝ աղքատաց թողեր էին զայն, և մատուռ մի ձեւացընելով՝ Էջմիածնէ քահանայ ուզեր էին, թերեւս 60 տարի առաջ ըլլայ, երբ Լեւոն Փ. Պապէն խնդրեցին մատուռ մի շինել: Ոչ իրենց աղերսագիրն և ոչ ալ Պապին կոնդակն յայտնուած է, սակայն ոչ միայն այսպէս աւանդուած է, կ'ըսէ աստուածաբան քննիչն զըքսին հրամանաւ յամի 1740, այլ և Յոյնք երբ նոյն վերնեակոյ տէրութենէն խնդրեցին եկեղեցոյ շինութեան հրաման (1544), իրենց աղերսագրին մէջ կը վկայեն՝ որ արդէն Հայոց տրուած էր այսպիսի շնորհք, իսկ Պապն իրենց (Յունաց) հրաման տուաւ ի 1544 (յունիս 9): Հայոց այն ատեններ շատնաւուն ի վերնեակի՝ բաց յայլոց վկայէ քաղքին ազնուականներէն մէկն ալ, թովմ. Կոնտարինի (Tomasso Contarini), որ օտար բազմաթիւ ազգայնոց կարգը կը գնէ զՀայերն ալ. ⁽¹⁾ « Սանչափ Հայք գտուին հոս . . . Քրիստոնեայն Հրէին կը հանդիպի . . . Յոյնն՝ Հայու, Հայն՝ Իտալացոյ »:

Սյուշափ բազմացեալ Հայոց ի վերնեակի՝ իրենց իսկ յիշեալ գրուող վրակայութիւնն յայտնէ, որ բաւական չէր ի բնակութիւն Միխանի դքսորդոյն թողած տունն, որ Թէ և միշտ հայաբնակ եղած է ինչուան այդ (ԺԹ) դարուս կիսուն մօտ, այլ միշտ ալ փոքր աուն մ'է, և աւելի փոքրացաւ երբ յատակին վրայ Ս. Խաչ եկեղեցին շինեցին. հարկ էր որ ոչ միայն այն ատեն, այլ և առաջոց ալ՝ քաղքին ուրիշ կողմերն ալ բնակէին Հայք, և արդէն ցուցինք իրենց բնակութեան գլխաւոր թաղը (ի Ս. Մարիամ Թորուտիկ), որու մօտ կամ կից է և Նոր Ս. Յովհաննէս կոչուած (S. Giovanni Nuovo) եկեղեցին և թաղն, որ և նոյնպէս հայաբնակ էր, կար հօն ի հայաբնակ կայսրֆա փողոցի, նոյն անուամբ (Ս. Յովհաննէս) վաճառականաց օթեղան մ'ալ (Case dell'hospitaletto di S. Zuan Battista delli Mercanti, poste in Ruga Gajuffa)*, թերեւս հօն ալ բնակէին մերազգիք, և զուցէ նոյն իսկ Ս. Յովհաննէս տեղին ըլլայ, ուր ԺԳ դարուն կիսէն ալ առաջ կային Հայ Եղբարքն (տ. Բազմ. հտ. Խթ. 100-2): — Սակայն ոչ ամէն Հայք ալ այս յիշեալ թաղերու մէջ բնակէին, այլ ըստ հաճութեան ուր որ իրենց յարմար համարէին. և ինչպէս տեսանք (տ. Բազմ. հտ. Խ. 494-6) այլևայլ ժամանակ այլևայլ կողմեր իրենց համար տուներ վարձուած էին, իրենցմէ առաջ եկած և հաստատ բնակած ազգայիններէն. հաւանօրէն այն Հայ աէնսարից վարձած տուներն ալ մօտ էին այս յիշեալ թաղերուս, նա եւ յայտնապէս վկայուի որ նոյն ժամանակ (1646, յանուարի 31) Հայոց հոգեդքն՝ վաճառականութեան պաշտօնեայ Ն գիտունք՝ հաւանութիւն տուին Յովսէփայ օ. Գրիգորի վարձել սուն մի ի Ս. Մար. Թորոտիկ թաղի՝ իր ազգայնոց համար, իրբւ օթեղան, և այն սան մէջ կարենան, կ'ըսեն, իրենց ապահարք

1. Qui si trovano tanti... Armeni. Il Christiano con l'Ebreo... il Greco con l'Armeno; l'Armeno con l'Italiano.

*) Կոչուի եւս Case dell'Hospital de Mercanti in Ruga Gajuffa.

տեղէ տեղ փոխել⁽¹⁾, բսէ է սենեակէ սենեակ. այսքան խիստ կամ ճիշտ էր տէրութեան օրէնքն :

Վենետիկ քաղաքն այն ատեն և ինչուան հիմայ ալ վեց մեծ մասն կը բաժնուի (sestiere), զոր կըրնանք վեցերեակ կոչել. ասոնց երկու զվաւորքն են Ս. Մարկոս և Գղեակն (Castello). երկուքն ալ մօտ ի մեծ հրապարակն և ի ծովեզրն կամ ի նաւակայս. և ահա Հայք ալ առաւելապէս այս երկու վեցերեակ բաժնից մէջ բնակէին : Վերոյիշեալ թաղերէն զատ՝ ի Ս. Մովսէս. ուր և կը տեսնուի հարուստ վաճառականի մի գերեզման արձանագրութեամբ (Մարտիրոսի ո. Վէլիձանի, + 1686), — Ս. Պետրոս ի յատուկ Դղեակ թաղի, ուր և երբեմն (1569) բնակած տեսանք գրէորդ ո. Յովհաննու (տ. Բազմ. Ծ. 338). — Ս. Մարիեն, ուր բնակէր Ժ.Չ դարուն վերջերը (1597) շատ հեղ յիշուած վաճառականն Մարկոս ո. Յովհաննու Շահինչայ, որ Ս. Մարկոսի հրապարակին մէջ սուտուրի տեղ կամ տաղաւար ունէր. — Ս. Լեռն, որ մօտ է վերոյիշելոյն և Ս. Մար. Խորոսիկի և Նոր Ս. Յովհաննու. այս տեղ կը բնակէր Եւսէի առաջ (1571^ե) Յովհան ո. Սիմոնի. — Ս. Յով. Մկրտիչ՝ Պրակորա և կամ Պրոկուլա (Procule) կոչուած թաղ, ուր վերջին ժամանակներ Ժ.Չ դարու, և ինչուան մեր Ժ.Թ դարուս կիսէն վերջ ալ քանի մի Հայ պառաք բնակէին. — նոյնպէս և անոր մօտ Ս. Մարտին թաղի մէջ, ուր որ և մեր Հայրն Միսիթար Աբբայ՝ յառաջ քան Ս. Ղազար կղզին ստանալը՝ բնակած է իր աշակերտօքն՝ երկու տարի (1715-7), և այլն : Բայց ինչպէս հաճոյից և պիտոյից սահման և կանոն չկայ, զարմանք չէ որ Հայք ալ, մանաւանդ վերջին ժամանակներ, քաղքին կեդրոնէն հեռու կողմեր ալ բնակած ըլլան. ինչպէս վերոյիշեալ և արդէն ծանօթ Գէորգն ո. Յովհաննու՝ զոր 1569էն տեսանք ի Ս. Պետրոս, երկու տարի վերջ ալ (1571) գտանք հեռաւոր թաղի մի մէջ բնակած, ի Ս. Մարգարիտ (տ. Բազմ. Ծ. 336) : — Աւելորդ կը համարեմ որիշ թաղեր կամ կողմեր ալ յիշել՝ ուր Հայք մասնք բնակած ըլլան. մեր զիտելքն էր քաղքին այնպիսի մասերը նշանակել, ուր ընդհանրապէս կը բնակէին, և կըրնանք հայաբնակ առ նուանել : — Վենետիկ մօտիկ և իբր իրեն մասն համարուած կղզեկաց մէջ ալ երբեմն բնակած Հայոց նշան կամ վկայ ըլլայ՝ Ժ.Չ դարու մէջ մեզի ծանօթացեալ և ոչ բարեհամբա Մէրսինցի Յակովբն (տ. Բազմ. Ծ. 492) : — Այնչափ որ և է կերպով հայաբնակ կողմերէ կամ տեղերէ՝ հիմայ անոնց անեան հինն (Ժ.Գ դարէ ի վեր) Ս. Խաչի մօտ Բակափողոցն (Calle) յառաջ Հայոց կոչուի (Calle degli Armeni), ասոնց մէջ ալ անոնց ամենէն վերջին բնակող և հարուստ ազգայնոց անուամբ Շէհրիմանեանց պալատն (Palazzo Sceriman) կառուի մինչեւ ցայսօր :

1. Licenza a Iseppo q^m. Gregorio Armeno, che possi tuor ad affitto la casa a S. Maria Formosa... e tenerla per Hospitio de Armeni che capiteranno, e trasportar robbe da luogo in luogo in detta casa.